

A HETVENÉVES PAP JÓZSEF KÖSZÖNTÉSE*

HÁZ ÉS (OTT)HON

Pap József verséről

B O R I I M R E

Kritikákban olvasom, hogy a gondolkodásban (és nem csupán az irodalmiban) a regionalizmus, pontosabban a *régió* fogalma mind erőteljesebben van jelen. Ne gondoljunk most Szenteleky Kornél irodalompolitikai lobogójának a feliratára! Arról a nagyon sajátos régiófogalomról van inkább szó, amely a szűkebb szülőföldnek, a pátriának a fogalmában lelhető fel, és ami talán a legjelentősebb, hogy ez a fogalom igazán akkor bír külön értelemmel, jelentéstöbblettel, ha a *történelmi táj* képzete is benne foglaltatik. Nem a mi kis helyi relációinkra nézünk most, hanem a tágabb térségekre, az európaiakra – a Lengyelországtól délre eső nagy történelmi tájra a Kárpátok koszorúján innen és túl. S toluljon a tollunk alá egy Németh László, egy Ivo Andrić, egy Miroslav Krleža neve is e kontextusban!

És természetesen ünnepelt költőnké, Pap Józsefé, akinek *Rangidős település* című versében lírai alakot kapott a fentebb említett képzet, egyben a lehető legszemélyesebb élménye, mintegy családi öröksége, méghozzá olyan fokon, hogy az azonosulás is bekövetkezhetik, lejátszódhatnak. Erős késztetést érzek, hogy éppen ezt a költői érzés- és gondolati vonulatot egész költészete gerincének tartsam. Szemlélődve verseskönyveiben, könnyen megtaláljuk az e vers felé mutató költeményeket, amelyek akár esztétikai teljességükben is a költői készülődésnek a jelzetei. Gondolom, a mi vizsgálódó munkánk teszi azt, hogy az egymástól független, és nem is egymáshoz közeli időben született versek

* Az itt közölt szövegek elhangzottak a Pap József *Kert(v)észnének* című kötetének bemutatóján, amelyet a Forum klubjában rendeztek meg március 18-án. Ugyanitt nyílt meg a kötet illusztrációiból Kass János kiállítása.

valamiféle belső „iránytűjük” segítségével e szintézist jelző vers felé fordítsák a versjelentést, a versüzenetet.

Versünk gondolati-képi összetevőivel tehát már előbb találkozhatunk. Sok versében emleget otthont és emleget tájat, emleget építést, házat, de folyót és időt is. Egyik ilyen képzetet hordozó verse van az 1974-es *Rendhagyó halászás* című kötetében. Erősen vizuális benyomás, egy már megalkotott látomás leírásával szólaltatja meg költészete szempontjából fontos képzeteit, és emeli őket a transzcendenciákba is. Ahogy a festőművész Ács József „kiemelte az időt a tájból” (a *Kroki* című versről van szó), költőnk a tájban fedezi fel a történelmet. Mert Pap József *tája* történelmi, hogy az élő, a „mai” tájban a transzcendenciák szférájában egyenesen vele azonosuljon, miként ezt az *Élő táj* című költeményében rögzíti. Élő, tehát változó, s ha úgy tetszik, pusztuló, ahogyan az általunk kulcsversének tartottnak a korábbi párjában, a *Nagyároki dűlők*ben énekelte:

*Már a dűlőút sincs itt.
A dűlőket más irányba fordították.
A tanyákat elnyelte a síkság.
És mezsgyék sincsenek erre.
És a bodzabokor sincs sehol.*

Így kanyarog a versekben az egy gondolat, akárcsak szent folyójának, a Tiszának kanyargott egykoron a medre földtani szeszélyek kénye-kedve szerint, és összegeződik, egy verssé válva *A rangidős település* című költeményében. Egy kis ciklusnak is központi verse ez, ha köréje rakom az *Az a szorítás* és a *Képzettársítás* című költeményeit is. Az utóbbi olyan mértékben emehhez tartozó, hogy *A rangidős település* címűnek akár egy teljes versértékű variánsa is lehetne azzal, hogy teljes egészében a partifecskéknek a meredek folyóparton a löszbe vájt üregeit említi egyetlenben a költői üzenettel, hogy az üregekben, azaz „odabent a mélyben nyilván egymáshoz simuló madárkákka köti össze a tájat ijesztővé torzító kis barlangszájakat”.

Ez is epikus vers – elbeszélő-elmélkedő karakterű. A 38 verssorból 29 sor ilyen. Van itt felsorolás a *hely* szóval kapcsolatban, két zárójelbe tett s önmaga monológjába beleszóló mondat, s mind a kettő feltételes: „föltéve, hogy lemondanak elődeiről . . .”, illetve „az ugyancsak jubiláló Berlint említeném fel . . .”; azután a két gondolatjel közé tett „kiszólás” („Istenem, hogy eljár az idő!”), valamint egy hármaspont és egy felki-

áltójel. Sajátos a költő építkezése, ha a magyar népdaloknak van természetből vett kezdőképe, Pap József versének is van egy amazzal rokon indíttatású kezdőképe: a Sárgapart üregeiben létező partifecske-településtről szól. Ez a telep nagyobb sokaságot produkált, mint a kilencszáz éves Becse. Történelmi táj tehát a Tisza partja, de a költő nem a nagy történelmi távlatokat látja, és nem a történelem vásznait feszíti ki. A kezdőképhez illően a partifecsketelep kicsiny otthoniségéhez tér vissza a vers zárórészében, és így foglalja egybe a látszólag nem lírai felfogású Becse-képzetet. Elegáns képvezetéssel a politikai vers határáig viszi el, ami a „fecskeházak” jelképiségében már benne volt, csak éppen ki kellett bontani – a lét biztonságának gondolatát és az önreprodukció eszméjét, amellyel a fecskék túlélnek az embert, s lesznek az „idők végzetéig”!

A MAGÁNCSILLAGZAT VERSEI

Alkalmi sorok Pap József születésnapjára

B Á N Y A I J Á N O S

Pap József 1926. március 18-án született Becsén. A Belgrádi Egyetemen szerzett orvosi oklevelet. Nyugdíjaztatásáig körzeti orvos, majd bőrgyógyászati szakorvos Újvidéken. Gyógyít, mint Szenteleky Kornél Szivácon, Gottfried Benn Berlinben, Lorand Gaspar Jeruzsálemben és Tuniszban. Első verseskötete, a *Rés* 1963-ban jelent meg, majd a *Rendhagyó halászás* következett, 1974-ben. Egy évre rá szerb nyelvű könyve (*Rane po krilima*), aztán még egy év múltán szerb–magyar kétnyelvű kötete (*Vernost – Húség*) kerül az olvasó kezébe. A *Véraláfutás* a második kötet után tíz évre jelenik meg, ugyanaz a következő évben szerb nyelven (*Podliv*), majd rá egy évre válogatott versei látnak napvilágot macedón nyelven (*Zsiv predel*). Összegyűjtött verseit *Jegy* címen 1987-ben, aztán *Hunyócska* című, gyerekverseket tartalmazó könyvét adta ki. Legújabb kötete *Kert(v)észének* címen a napokban hagyta el a nyomdát. 1963 és 1966 között a *Híd* folyóirat főszerkesztője. Két ízben, 1963-ban és 1974-ben megkapta a Híd Irodalmi Díjat, 1995-ben költői életművéért tüntette ki a Vajdasági Íróegyesület. Rövidre fogva, a költő

„élete és műve” a tények nyelvén: adatok Pap József élet- és munkarajzához.

A költő életrajza nem *ennyiből* áll. Ezek fontos adatok, a költői életút figyelmet érdemlő határkövei, ám mindez csak akkor „szólal meg”, ha hozzárendeljük a tényekben nem rögzíthető élményeket, érzéseket, hangulatokat, gondolatokat, amelyek legalább olyan fontos faktumai az életrajznak – afféle „irodalmi tények” –, mint az oklevélszerzés, a munkahely, a bibliográfia adatai. Lehet, hogy fontosabbak is. Főként Pap Józsefnél, aki minden versében a *megéltet* írja.

Nincs is más mondanivalója erről a világról, csak amit közvetlenül, élményszerűen, személyesen megélt. Verseiben azt mondja el, amit megtapasztalt. Amihez hozzáért, megérintett, amit kézbe vett. *A mindennapok líraisága*, mondhatnám eltűnődve azon, hogy bármennyire is szembetűnő Pap József verseiben a megélt élet bizonyossága, költészetének hitelessége mégsem ezen (vagy nemcsak ezen) múlik. Mondhatná gondjait és élményeit vég nélkül, semmire sem jutna, ha egyúttal, és ezzel együtt, nem *verset* mondana. A vers meg nem élménybeszámoló és nem gyónás. Erről a kettősségről Nemes Nagy Ágnes beszél meggyőzően: „Az író gazdag lány, írja, szegény gazdag lány, akit sohasem fogunk csakis azért a két szép szeméért szeretni.” Meg hogy „még csak véletlenül sem a legjobbért méltatják, amit létre bír hozni, amit tud, amire született, hanem szimplán és végzetszerűen azért, *amit* mond”. A mindennapok, a megélt élet líraiságát művelő költőt az a veszély fenyegeti, hogy nem azért szeretik és nem azért méltatják, mert *versélményben* részesíti olvasóját, hanem azért „a mellékesért, az esendőért, a banálisért, a nem-banálisért vagy az erkölcsileg helyesért, a társadalmilag hasznosért, a közérdekűért, a meleg szívéért, az okos fejéért, mindazért, ami másnak is van, amit más is tud” (ezek mind Nemes Nagy Ágnes szavai), és nem azért, mert jó költő, mert verset formál, ha megszólal, miközben keményen megküzd, ki tudja, meddig gyötrődik egy-egy sor, szakasz veresszerűségéért. Ha ezt nem látjuk be, akkor jobb, ha békén hagyjuk a költőt, nem olvassuk a verseit és főként nem beszélünk róluk. Fordítva is igaz, természetesen. A versélmény tartalmi élmény is, hogyne lenne az. Nem mellékes. Nem mellékes körülmény, hogy Pap József kertjében „lepkevirág”, más néven „szépasszonysem”, megint más néven „csillagvirág”, azaz „habkönnyű” *cosmea* virágzik „fehérlőn” „a korai fagy, dér” napjai előtt. Az sem mellékes, hogy „éjszakánként” az ablakredőny résein behatoló világosság „tenyérsnyi fénytócsát” hagy a fej súlya alatt behorpadt párnán. Meg hogy amikor

„dörren a hangfal”, és „egy pillanatra megáll az élet”, akkor „elnémulnak verebeink is”. Ezek mind sorra, és minden versben így, a mindennapok líraiságának képei, megélt tapasztalatok, de *versélmények* is, és éppen ezért emlékezetesek. A költő azért költő, mert versben mondja a megéltet, az élményt, a tapasztalatot, aminek máshol vagy másként, a versen kívül nincs neve.

A mindennapok líraiságát így formázó Pap József alapvetően *vallomásos* költő. Távol állnak tőle a nagy gesztusok, a világmegváltó szövegek, a felragyogó látványok, az átkot és panaszt harsogó indulatok. Az ő vallomása bölcs és visszafogott – *verse fogott* – élménybeszámoló, az én csöndes feloldódása a szóban, a képben, a (vers)mondatban. Madarokról beszél – „Cinke, sármány, pinty, feketerigó . . .”, de legtöbbször a verebéről, virágokról, fákról, bokrokról, a jegenyetölgyszuhángról és a hóhullásról, a Tiszáról és Becséről; folyókat vet össze, évszakokat ír le, napokat és pillanatokat, mintha a csendélet- és tájképfestők nyomdokain haladna, és ezt rendkívül biztos kézzel teszi, mint minden „festő”, holott, ha „önmagában nézzük a dolgot, a nyelvből, az írás anyagából kiindulva” (mondom továbbra is Nemes Nagy Ágnes szavait), és hogyan néznénk (nézhetnénk) másképp a „dolog”-ra, akkor be kell látnunk, a költészetben nem, még a vallomásos költőknél sem, az oly fontos „tartalmi” folytán vagyunk otthon, hanem azért, mert Pap József vallomása vers, aminek látható, felismerhető, érzékelhető felszíne mindenkor áttetsző, és a kimondott, a leírt szó, a költői mondat kérge alatt *a lét lakozik*, a sors, az élet drámája. Nem is lakozhat máshol. Nincs számára hely sem a történelemben, sem a gépek között. Az én ilyen feloldódása a szóban a költő öröme, és ha a vers létalapját adó megértés során ennek nyomára jutunk, nekünk is örömben lesz részünk: ezt nyújtja nekünk a költő, az önmegismerés, az önismeret méltóságát és bizonyosságát.

Pap József megéltre épülő vallomásos költészetének van néhány – hagyományos? – lírai témaköre: mindenekelőtt a kert, aztán a táj, majd a szülőföld, velük a természet, a ház, az otthon, mindezzel együtt az emlékek és az érzések témavilága. Költészetének alapmotívumai mind sorra *tágas terek*, olyan színhelyek és helyszínek, ahol szét lehet nézni, számba lehet venni a láthatót, az érzékelhető, a fontos és kevésbé fontos dolgokat. *A Tíz sorban* című versében mondja – Kálnoky Lászlóra hivatkozva –, hogy a festő meg a költő jóvoltából a „jelentéktelen tárgyak is”, a szemétdombra ítélt holmi meg kacat, a képen, a versben esélyt nyer „a jelentőségre, örökkévalóságra”. Ezt nyújtja a világnak a körül-

néző és szemrevételező költői mozdulat, a tágas térben pásztázó tekintet. Pap József mindent megőrző, semmit szét nem dobáló gesztusa. Nem mond szép szavakat a tájról, szívfacsaró képet sem fest a szülőföldről meg a szülői házról, csak észreveszi, tekintetével becserkészi mindazt, ami a tájban van, a szülőföldet, a házat, a kertet benépesíti, a tárgyakat és az árnyakat, a dolgokat, a madarakat és a szárnyakat, a madárhangokat és az évszakokat. Ha lehetne, minden versét felsorolásként kellene olvasni, és fennen hirdetni: semmi sem fölösleges, semmi sem dobható el, semmiről sem szabad lemondani, mert minden, amit megőrünk és megőrizhetünk, mi magunk vagyunk és a világ, a világunk – múltunk és jelenünk – úgy van velünk, ahogyan sáfárkodunk vele, annyira, amennyire megőrizzük.

Nem véletlen, hogy a vallomások költője, aki így van benne a tájban meg a tárgyban, rátalált a *haiku* formájára. Arra a távoli költészetből származó szigorú és rövid formára, amely nem ismeri sem a ritmust, sem a rímet, az európai vers e két megkülönböztető jegyét, csak a szótagszámot, de annál inkább a bennelét, a tájban és képben való feloldódás csodáját. Pap József minden egyes haikujában a táj valamely mozzanata, egy-egy alig észlelhető tárgy és részlet nyer esélyt „a jelentőségre, örökkévalóságra”.

Nincs a versen, a nyelven – a haikun, a nyelvöltögetőkön, a varázsigék betűrendes oszlopsorán, a Weöres Sándor emlékének szentelt *Hangsúlyárnyalásokon* – kívül biztosabb őrzője a létnek, mint a tágas térben fölfedezett és kimondott szó. Akár egysoros, akár hosszú vers, akár versjáték. Mert minden, ami van, és ami látható, megőrzésre, ápolásra szorul. Vagyis versben a helye, hiszen az örökkévalóságnak van. Ezenfelül még párhuzamban is van velünk. Az életünkkel. Ahogy a japán kertész ápolt kertje – haikuja? – a verssel:

*A japán, miután felgereblyézett,
gyöngéden megütögeti a fát,
hogy egynéhány halódó levelet
hullajtson megint az árván maradt fűre
vagy a kavicspázsitra,
emlékeztetőül, hogy ősz van.
Kurt takarít; a japán – kertjével
verset költ az őszi.*

(Őszi párhuzam)

Pap József is, miközben körülnézett életének tágas terein, múlton és jelenen, és tekintetével mindent elrendezett, mert mindennek, minden láthatónak neve van és jelentősége, szavaival gyöngéden megérinti a világot, „emlékeztetőül”, hogy minden mulandó, csak a vers – a lét eme őrzője – az állandó, meg ami benne van: a feloldódó én és a megélt élet.

A vallomásnak, a tágas térben körültekintő költői gesztusnak, a lét őrzőjének keretet a természet ad, de bizonyosságot a nyelv. A táj az, ahol a legközvetlenebbül megtapasztalható a természet. Háttére a költői képnek, a létélmény forrása, az élet és a mű párhuzamosa. De a természet néma, nem szólal meg, csak megszólítható. Nem mond nekünk szavakat, mi szólunk hozzá, akkor is, amikor szavainkban mintha a természet szavát hallanánk meg. Ha szava nincs, szíve sincs a természetnek:

*Ez volt az a hely
Ahol ráészméltem
Hogy rendje van csak
Gonosz és kíméletlen törvénye
Hogy szíve nincs e tájnak
(Fogságaim)*

Csak akkor dobban meg a szíve, de akkor igazán megdobban, ha párhuzamba kerülünk vele. A táj is, a természet is Pap József verseiben arra döbbsen rá bennünket, hogy „amire igazából sohasem gondoltunk, íme, most történt meg. Egyszerűen”. A halál pillanatában dobban meg a táj (a természet) szíve. Amikor már nem halljuk a hangját. Csak párhuzamos velünk: „most történt meg”.

És ez döbbsen rá bennünket arra is, hogy igazság és szó nincs rajtunk kívül: az igazság a mondatainkban van. A szavakban. Csak abban, ami mondható. A nem mondhatón túlra nem jut el a tekintet, még az olyan mindent kifürkésző költői tekintet sem a tágas térben, amilyen a Pap Józsefé. A tájról, a természetéről, a dolgokról mondható mondatok, mindenről, ami velünk párhuzamos (tehát így vált, ebben a párhuzamos helyzetben megéltté) – a *vers* mondatai – az igazság lakhelye. Ott lakozik a lét és vele az igazság. Nem mi, hanem a vers mondja ki ezt a mondatot. Ennyivel kell beérnünk. A költőnek, Pap Józsefnek köszönhetően: *ezzel a sokkal*.

A vers ünnep, a versírás napja ünnepnap Pap József számára. Kivételes és kiváltságos pillanat. Mint *A ráadás* című versben „öreg barátunk” ritka látogatása, amikor „alig is beszélünk”, ám „élettapasztalatából” itt marad egy „nyalábnyi”, s távozása után ezt fogyasztjuk, „a ráadást”. Ilyen – látszólag – „ráadás” az ünnep, legalábbis annak véljük, holott az tartozik hozzá és az leginkább, *amire* ráadás. Az ünnep nem elszakadás attól, ami van, az „ismerős témák, félmondatok; / tanulságok, következtetések . . .” köznapiságától, hanem mindennek megőrzése a ráadásban, ami szertartás és ünneplő, mint „öreg barátunk” itt maradt „tekintete”, „amint elmereng hosszan / egy lenge szellőrózsán”. Az ünnep, lényege szerint, „visszatérő”, sorozatos, mint az „öreg barát” látogatása, és ilyentén múlt és jövő felé húzott híd. A múltat tárja fel, mert szertartásaival biztosítja, hogy ünnep már volt, korábban, az évtizedek és évszázadok mélyén, ám örökös visszatéréssel a jövőt is jelöli, mert a hozzá tartozó szertartás és ünneplő előlegezi, hogy ismét lesz, lesz majd az évek, évtizedek, évszázadok ama ismeretlenjében, amely felé „halad” az idő. Másképpen, ünnepkor a múlt is, a jövő is felénk tart. A vers ünnepén.

Ne feledjük azonban, hogy a múlt és a jövő felett feszülő híd az idő – a múló idő, a folyamatos elmúlás – kiiktatása: nem ebben az időben vagyunk, múlt és jövő felett feszülünk, és mégis jelen, a lét jelenében. Ezért ünnep a vers.

Az így értelmezett idő – az ünnep, a jelen – Pap József költészetében különös mitológiának is forrása, a magánmitológia világképének keretét és értelmét teremti meg. Mert az idő múlását kiiktató jelenléte a versnek – a vers, a versírás „ünnepe” – e költészet kulcsszavait: a mindennapok szótárát, a kert, a madarak, a táj, a virágok neveit, Becse és a Tisza helyszíneit, a sok, látszólag névtelen holmi, kacat számontartását, minden szokásosnak tűnő nyelvi megnyilatkozást mitikussá alakít. A vers így átlép egy másik dimenzióba. A láthatót, az érzékelhetőt mondja ugyan, hiszen mindent pontosan megnevez – a kihagyás retorikai alakzatait Pap József nem kedveli, főként újabb verseiben mellőzi, a narratív felé hajló „fél-hosszú” versben – ám azon nyomban azt is mondja (érzékeltetni), hogy a lét névtelenül van a versben, felismerhetővé a befogadás, az elmerülés, a versben-feloldódás ritka pillanataiban – ünnepnapkor – válik.

Ahogy a *Halálosan nyugodt* című versben mondja:

*Valóságos csillagkép terelődik
egybe: magáncsillagzatom.*

amikor – „éjszakánként” – az „ablakredőny-vérten” át behatoló fény felriasztja, és akkor számba veszi a képeket „a szoba falán”; „pislognak / a tapéta bazsarózsái, Cigonya / képéből kiugrik egy sápadt tulipán, / hunyorog Hangya magába roskadt / clownja, és B. K. kerámialapján / meg-megrezdül szakálla / a széttárt karú bizánci szentnek”. Így, ebben az – „ünnepi”? – pillanatban ismert rá a „magáncsillagzatra”. Ha szét-nézünk Pap József verseinek tágas terében, és nem feledjük, hogy ez visszatérő, sorozatos ünnepi szertartás, akkor látjuk be, hogy mindaz, ami ebben a költészetben köznapinak látszik, vagy akár látványosan köznapira alulretorizált, mindaz, amit a mindennapiság poézisének gondolunk, valójában a költő magánmitológiájának gazdag tárgyi világa és népessége.

Albert Camus írta le: „A mítoszok arra valók, hogy megmozgassák a képzeletet.” Pap József magáncsillagzata és magánmitológiája is arra való, hogy mozgásba hozza a képzeletet.

„KERT”-KÖLTÉSNET

GEROLD L Á S Z L Ó

*„Jer, e répánál térdepeljünk,
Jer, kacsint e tulipán,
Jer, e tőknél süvegeljünk:
Mind használ, s egy se bánt.”*
(Csokonai Vitéz Mihály:
Főhadnagy Fazekas úrhoz)

Azóta, hogy egy szuszra először végigolvastam Pap József új verses-könyvét, keresem a választ, miért érzem ezt költőnk eddigi legjobb kötetének.

Annak ellenére, hogy a *Rést* (1963) valóban fontosnak tartottam már megjelenésekor és tartom immár költészettörténeti tekintetben ma is, mert ezekben a versekben – még ha nem is függetlenül sem Pilinszky szikár gondolati líraiságától, sem a Pilinszky-verssel mindenekelőtt dísztelenségében rokon, kavicsokként koppanó vagy akárha napon szikasztott csontpucér fehérségű szavakból formált enigmatikus játékos-ságú Vasko Popa-verstől, akárcsak Weöres Sándor meg Miodrag

ságú Vasko Popa-verstől, akárcsak Weöres Sándor meg Miodrag Pavlović lírájának bizonyos vonásaitól – költőnk tanúbizonyosságát adta annak, hogy a jugoszláviai magyar költészettől sem idegen a modernség igénye és valósága. S bár szándékában nincs egyedül, segíti többek között Domonkos *Rátkája*, Tolnai *Homorú versek* és *Sirálymellcsont* meg Koncz István *Átértékelés* című kötete, a *Rés* modernsége felismerhetően egyedi hangszerelésű. És a *Rés*hez hasonlóképpen költészetünk jelentős pillanatának tartom mind a *Rendhagyó halászás* (1974), mind a *Véraláfutás* (1984) című Pap-köteteket – az összegyűjtött, a válogatott köteteket és gyermekverseket tartalmazó *Hunyócskát* ezúttal nem említem –, melyekben hogy a költő által kiválasztott szavak a versbe juthassanak, nem csupán résnyi út nyílik, hanem a leírásra, már-már a versriportszerű költeményekre jellemző szabad szóáradatra ismerünk. Ahogy a *Rés* meghökkenteni is képes kihagyásosságában, rejtvényyszerűségében a gondolatiság igényére figyelhetünk fel elsősorban, úgy a *Rendhagyó halászás* és a *Véraláfutás* tájverseiben meg lírai helyzetjelentéseiben az élmény szerepe a meghatározó. Abban mintha a világról ítékezne, ezekben – közelebb engedve magához a mindennapokat – a költő láthatóan megérteni próbálja a világot.

Mindhárom kötetben vannak számomra valóban jelentős versek, de olyanok is, melyekben egy-egy gondolati, de inkább nyelvi csomó állja az útját a folyamatos és zavartalan műélvezésnek. Ilyen akadályokat Pap József új kötete nem állít olvasói elé, aminek magyarázatát talán abban kell látni, hogy a *Kert(v)észénekből* olyan bölcsesség árad, amely a verseket megformáltságukban is egyenletesekké, kiegyensúlyozottakká teszi. És ez semmiképpen sem függetleníthető attól a ténytől, hogy a kötet szinte teljes egészében a kertről szól, illetve minden versét a kert nyugalma és biztonsága hatja át.

A *Kert(v)észénekekben* a költő verseinek kertje tárul elénk, nemcsak az a valós kert, melyben díszcserjék s legkülönbözőbb virágok, mint például a lepkevirág nyílnak, a végében pedig jegenyetölgy áll őrt és nyújt oltalmat a természet rászoruló apróságainak, és ahová madarak szoknak, kik „mindenben szakasztott” olyanok, „mint az ember”, hanem az a kert, melyben a versek fogannak, nyílnak és – úgy kellene folytatni a sort – elhervadnak, de ilyesmi aligha történhet velük, mert a versek örök életűek, még ha olykor el is feledkezünk róluk. Pap József kertje az a paradicsomi kert, ahol a költő bűnbe esett a költészettel: sziget, melyben rend és rendezettség van, a természet harmóniája, amit a gazda áhítattal tisztel, s amit maga körül szeretne tudni, érezni a világban is.

Jelkép: a vágyott világ kicsinyített mása, ahová el-, sőt kivonulni lehet, legalább addig, amíg napi kávéit szürcsölgeti az ember, miközben az égen „Kondenzcsíkok közt / ollóban a Nap”, a természet legfőbb princípiuma. Olyan hely a kert, ahol míg időzik az ember, elfelejtheti saját létezésének végtelen védtelenségét, ahogy *Hangsúlyárnyalások* című versében a költő a szédülésig variálja, pont azzal a szándékkal, szédülünk is bele saját kiszolgáltatottságunkba, elveszettségünkbe, vagy ahol varázsigeiket mormolhatunk a megadott recept szerint „Háborúk és más rontások ellen”, gondolván, hogy így megszabadulhatunk szorongásainktól, bármelyikünk legyőzheti „fekete vagy fehér önmagát”.

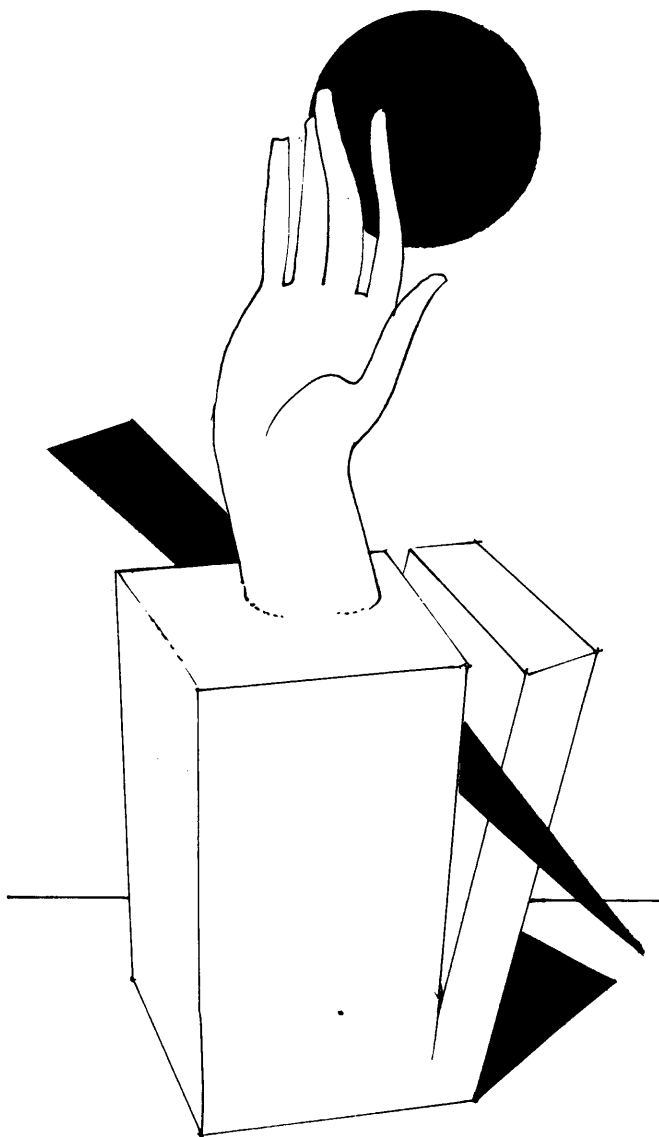
Ehhez nyújt(hat) lelki támaszt a kertész-költő, a „kert” éneke a vész ellen.

A KERT, AMELY ELLENÁLL

T O L D I É V A

Pap József költészetében mindig fontos szerepe volt a tájnak. Legújabb kötetének fő témáját pedig egyenesen ember és természet kapcsolatából bontotta ki. Az ő szemléletében az ember és a táj egysége eleve létező, öröktől fogva egylényegű a harmóniájuk. Úgynevezett kert-verseket ír, megfigyeli a virágokat, a fákat, a folyót; a madarakat sorolja, melyek betévednek kertjébe: veréb, cinke, sármány, pinty, fekete rigó; leírja az évszakok változásait; ablakából kitekintve a látványt, mely nap mint nap elé tárul.

És mit lát maga körül? Azt, hogy az élet rendjét állandóan megzavarják a külvilág durvaságai, hallja a háborús híreket is, és nem kerülik el a szorongást kiváltó tények sem. S mit tesz ekkor a költő? „Apró-cseprő” dolgokkal foglalkozik, „fennakad egy-egy furcsaságon”, látja a zavaró körülményeket is, és megfogalmazza a költészet nyelvén. Nem hagyja magát. Nem hagyja, hogy eluralkodjék kertjén a vész. Ellenáll. A nagy, nyomasztó gondok korában, amikor az élni vagy meghalni fatális kérdéseit mindenki a saját bőrén érzi, ő csöndben, a költészet halk szavával, mégis kitartóan és konokul dacol. Felfedezi az emberélet „kis” dolgait, a mindennapi élet szépségeit. Az általános erkölcsi lezúllás korában is

Kass János grafikája

tudja, mik az igazi emberi értékek, és verseiben hirdeti őket: az emberiségesség fontosságában, a családi élet megtartó erejében bízunk, az emlékek megőrzésének szükségességében, a feltétel nélküli szeretetben. Hisz az egyetemes emberi értékek elpusztíthatatlanságában, a múlt és a szülőföld megőrzésének személyiséget formáló erejében, s megmutatja az emberi cselekedetek értékét is. Ő még tudja, például, mit jelent, ha az embernek a földre esett kenyérdarabot felemelés után meg kell csókolnia. Pap József költészetében világosan elkülönül a jó a rossztól, s költészetének tengelyében az a szilárd világnézeti felismerés áll, hogy e tekintetben nincsenek, nem lehetnek kételyek, hiába a világ minden mesterkedése, hogy elbizonytalanítson: a jó a rossztól – megkülönböztethető.

Ezért olyan higgadt és bölcs a költő szava, s ezért énekelhet a kertész, énekelhet, a kertet sújtó vészről is, derűsen.

Pap József az ősi anyagot, a napot, a földet, a vizet, a levegőt hívja segítségül, hogy ezt költészetében megmutassa. Az élet elemi formáihoz vonzódik, s költészetében – amikor a kis formákat részesíti előnyben – nyilván nem a Távol-Kelet egzotikuma ejtette rabul, hanem a haiku formájában rejlő letisztultság és egyszerűség. Nem tudom, mire gondolhatott Kass János, amikor elolvasta a kéziratot, valószínűleg a formai pontosság ragadta meg elsőként a figyelmét, ezt rajzaiban adekvátan ki is fejezte; de a kötet illusztrációit nézve, amelyeket itt kiállítva is láthatunk, azt hiszem, az elemi erők és az egyszerűségben rejlő harmónia is eszébe juthatott.

Ne gondoljunk mégse komor formai determináltságra, hiszen a kötet első szava éppen a derű, még akkor is így van ez, ha rögtön pontosít: derűt színlelek. Olyan ellenpontként, mint a kötet címszavában a zárójeles v betű, amely megváltoztatja jelentését, mégis kevésbé harsányan. Olyan ez a derű, mint a *Búcsú a kerttől* első haikujában: „A kert virul még / de ősz van: derűjével / indulok útra.” Vagy még visszafogottabban, mint a *Haiku-változatok diósomra és a szélre* címűben: „Mert hát ősz van most. / Koppan, gurul a dió. / Rohamoz a szél.” Mert amikor a derű nem ilyen halk, de mindenütt jelenvaló, hanem harsányan hangos, rögtön iróniával vegyes humor társul hozzá, elég ha a *Mit is tettem?* címűből idézek: „Semmiben sem / Kétkelkedtem, / Ragyogott az ég / Felettem, / Mikor ettem.”

A derű másik formáját Pap József önreflexív verseiben lehet tetten érni. Örömmel fedeztem fel ezek között, hogy ugyan a versírás gyötrellem, mégis van, amikor „a vers füttyül a világra”, mert innen is tudható,

hogy a kötet első haikujában meghirdetett program nemcsak életprogram, hanem költészeti program is lehet: ebben a kötetben a vers jól érzi magát, a Pap József-vers, mely ilyenképp ellenáll.

PAP JÓZSEF KÖSZÖNTÉSE

B O R D Á S G Y Ő Z Ő

Nemcsak egy új kötet, hanem az egész életmű előtt is tisztelgünk ma, Pap József hetvenedik születésnapján. S tesszük ezt annál nagyobb kedvvel, mert Pap Józsefben a jugoszláviai magyar irodalom egyik kiválóságát, mára élő klasszikusát is köszönhetjük.

Kerek ötven esztendeje van folyamatosan jelen irodalmunkban, még ha kezdetben az orvosi hivatása kissé háttérbe is szorította az író, s így első verseskötete, a *Rés* nem is olyan fiatalon, harminchét évesen avatta költővé. De a kötet Híd-díja és az ezzel egy időben felkínált Híd-főszerkesztői állás jelezte íróársai elismerését és bizalmát esztétikai értéke és irodalompolitikai szemlélete iránt egyaránt. Aránylag kései indulása számomra azzal magyarázható, hogy a prózaíráshoz szükséges szublimáltságban találta meg igazi hangját. Állandóan tömöríteni akaró szándéka eredményezi, hogy mostanában a meghatározott szótagszámú, rövid műfajban alkotja a legnagyobbat.

A *Rés* című kötetet a gondolatgazdagságban erősödő *Rendhagyó halászás* követi 1974-ben, majd a magyar és szerb nyelven megjelent *Hűség-Vernost* kötet 1976-ban, s ezt a *Véraláfutás* 1984-ben. Kivételesen gazdag pályaszakasza ez a költőnek, s nem csoda, hogy tíz évvel ezelőtt irodalmunk és könyvkiadásunk természetes gesztusa volt összegyűjtött verseinek a megjelentetése, amelyben – mint Bori Imre, a recensens mondta – „a költői világot meghatározó élmény-, téma- és motívumkörök, gondolati és hangulati egyezések és szembesülések dialektikája szerint illeszkednek ciklusokba, hogy »epikus« gazdagságban mutassák föl Pap József emberi és költői értékekben olyannyira gazdag líráját”.

Új kötetébe az utóbbi majd egy évtized verseit gyűjtötte egybe. Mint eddig mindig, verseinek forrását és ihletőjét a természetben és a történő időben lelta meg. A vajdasági magyarság legdrámaibb éveiben a költő

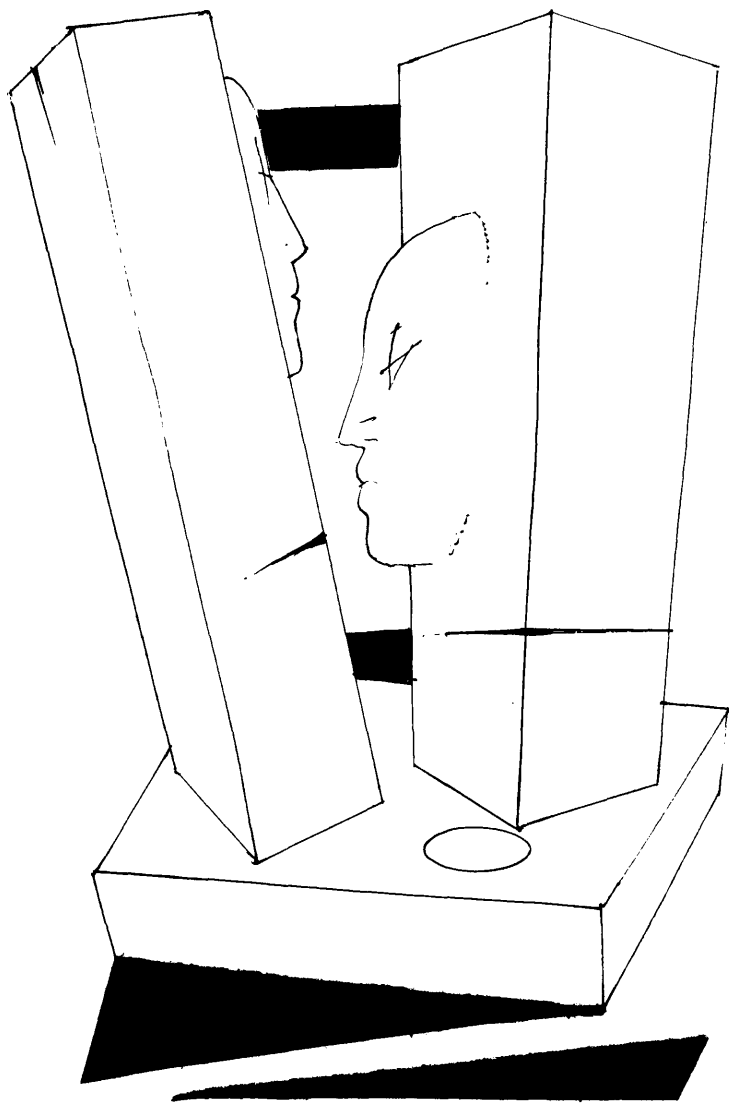
akár a múltat idézi föl, akár a belső élet, az öregedés tájait járja be, akár a sorban eltávozó barátok és társak e világban hagyott nyomait kutatja, akár a haikuba építi be képalkotó gyakorlatát, mindig az itt és most kereteit rajzolja. Kötetének első részében szinte riportszerű verses tudósítást olvashatunk a magyar szótól kihaló szerémségi faluról, Satrincáról, amely csak erre a könyvnapi ceremóniára telik meg ú-kkel és ő-kkel, de ugyanilyen nosztalgiával gondol az elveszett tengerparti Kaštelokra vagy a kecskeszakállú költőre, Nazorra is, hogy újabb „tudósításában” a becsei, tehát szülőfaluja Sárgapartjához, e több nemzedék „bölcső-, lakó- és óvóhely”-hez, az „idők végzetéig” tartó helyhez zengjen ódát.

A családi fészek összetartó melege a *Kerti zizergés* nem egy darabjában csendül meg, hogy a következő fejezetben már daccá merevüljön a fölismerés, miszerint: „Lőtávolságban / üzemel a hadigépezet. / Úgy, hogy lélegzetvételnyi / szünet nélkül a föld méhét döngeti, tépi . . . Felszedem szerelékemet.” Ennek az életérzésnek a lecsapódása olvasható ki egyszavas verséből, amely így hangzik: Gyűlölet.

De – Kosztolányi szavaival élve – a vers nem volna érzéki csoda, ha Pap József nem intuícióból építkezne, mint haikuinak legtöbbszörében. „Augusztusi éj. / Este tízig horgászom. / Halra? Csillagra?”, vagy mint egy címes haikujában olvashatjuk: „Csak besodródol / gondolataimba; nem / kérded, szabad-e?”

A *Kert(v)észének* Pap József költészetének szintéziseként olvasható, amelyben költői világának három rétegeire figyelhetünk föl: a népi gondolkodásmód elemeinek, a természettel való közelségből fakadó és az indulatok monumentálisabb képekben megfogalmazódó erőire. S mindezek az elemek valahogy már a kötet cím szövegszerkezetében is benne vannak, olyannyira, hogy bennem, az olvasójában is sorjáznak a kérdések Pap József képtársítása nyomán, s vele együtt kérdezem:

Kertének?
 Vészének?
 Szénéének?
 Észének?
 Tévének?
 Kertvész?
 Vészkert?
 Vénkert?
 V-sirató?

Kass János grafikája

Vagy mindez és sok egyéb együttvéve?

Jó és igaz műveket kell írni – vallotta Pilinszky János, a mi Pap Józsefünkkel azonos költői csillagkép alatt született költőtárs. Ilyen ez az ünnepi alkalomból most bemutatásra kerülő *Kert(v)észének!*

Végezetül hadd szóljak arról is, amiről a könyvbemutatókon rendre és méltánytalanul keveset beszélünk, vagy éppenséggel említést sem teszünk. Ez pedig a kötet illusztrációs anyaga és művészi kivitele. Amikor Pap József verseskötetének kézírata összeállt, az a merész ötletünk támadt, hogy a magyarországi könyvtervezés mára, úgy érezzük, méltatlanul háttérbe szorult nagymesterét, Kass Jánost bízzuk meg a könyv illusztrálásával és könyvtervének elkészítésével. Nem kis örömünkre a Munkácsy-díjas grafikus vállalta a megbízatást, de a Forum-könyv image-ának megőrzése érdekében négykezes formájában, itteni könyvtervező és festő barátjával, Maurits Ferencsel együtt – ő adja meg a betűt és a színt a kötethez – üzenté.

Bátran merem állítani, hogy e két kiváló művész közös munkája a Szép Könyv versenyre kívánckozó alkotást hozott létre.

A Kass-grafikákat bemutató kiállításunk viszont bizonyítja, hogy a sík felület vonalai és a fekete-fehérek meghatározott rendszerével esztétikailag milyen életképes egységet tud eredményezni. A grafikák ugyan nem utalnak semmiféle tárgyra, de bizonyítják, hogy absztrakt létükre éppúgy rendelkeznek plasztikai értékkel, mintha figuratívak lennének. Mert figyeljük csak meg, itt kizárva minden esetlegesség, s minden egyes lap a feltétlen összetartozás szükségességét sugallja. Ezért többek ezek az alkotások a pusztá dekorációnál, s ezért nem hiányzik, hogy a szerző kizárta belőlük a „témát”.

Jól érezte ezt a képzőművészeti jártasságáról közismert Pap József, amikor szavakba öntötte a grafikákból eredő misztikus jelentést, s a készülő kiállítási katalógus címodalára odaírta haikuját:

*Kristálytisztaság
oldalából – hogyan is? –
sarjadsz gyöngé ág.*

HEVENYÉSZETT SOROK PRISZKOSZ ÜRÜGYÉN

(*Talált szöveg*)

C A R O L U S I. POETA HUNGARUS

Iosephus P. poeta hungarusnak

Gyorsan, hevenyészve rovom e sorokat,
Bizonyára csak az fér majd bele az időmbe,
Hogy miről, s főleg: mit, szerettem volna
Bennük elmondani. Soroljam most, hogy miért?
Ezt nekem már úgysem hinné senki el.
Megszokták már errefelé, hogy a költők –
Ugyan már! – kitalálni mindent képesek.
Ám legyen. Én már letettem arról, hogy
Bármit tehetek. Azért elmondom e versben,
Hogy miről, s főleg: mit, szerettem volna
Benne elmondani. Most jut csak eszembe:
Micsoda nevetni való önteltség ez is,
Hogy valamit elmondani! Ehhez még a költő
Hetven esztendeje sem elég, az élethez
Simuló kert, a ritka virágok, az úgy remélt
Szieszta, hogy elmerengünk, mindentől elzárva,
Egy házfalak bezárta kicsiny birodalomban.
S azt hisszük: ide nem jut el a harangszó,
Ide nem ér el a versezés, nem akarjuk
Látni egy élet romjait – igaz, a másét –,
Kit éltetni tovább – a reménytelenség –
Nem tudott. Szóval temetnem is kellett,
Hihetnék oly sokan: olcsó kimagyarázkodás,
Ámde: igaz. Ezért rovom megkésve e sorokat,
Pedig Isten a tanúm rá, s halandók is bizony,
Hogy Priszkoszról szerettem volna szólni –
Mint idézte a költő – s már nincs időm
Megtalálni sem a verset, sem előtte a mottót,

Hagyatkozom az emlékezet mocsaras, ragadós,
Mindig esetleges változataira: mert hogy
Van?: *még fájuk sincs e földön lakó barbárok*nak,
Akik őseik lehettek valakiknek. Ha ez is igaz.
Már azt sem tudom, mit görgettek az előző
Sorok, majd fölrémlik előttem: mocsarak, lápok,
Szittyók, vizenyős emelkedések között araszolt
A rhétor, kit az őslakók lesnek vermeik
Nyomorából, s vesztét kívánják az egész
Fényes, aranyos, csillogó, civilizált, utazó
Görög gyülekezetnek. Ámde az utazót mégis –
Ha a fordításnak hinni lehet – mézsörrel
Kínálták – sunyi előrelátásból. Ha jól
Emlékezem – az irodalmat előkeresni már nincs
Időm – egy világbirodalom vidéke volt e táj,
Ahol két kard egy hüvelyben megférni nem
Szokott, s édes ölü szajhák, meg gyöngyöző
Kacagás, s testük bódító illata segítette
Végleg összeomlani a különben is beteg, rothadt
Országot. Beleszóltak a holtak, az egykoriak és
Az éppen mostaniak, itthon voltak éppen –
S itt beleúszik a költő néhány sora, ugyancsak
Emlékezetből: *s otthon voltak a foglyok, a
Drága barátok*, de kikeresni ezt sem tudom.
Temetni kellett közeliakat, távoliakat,
Ki az hogy távoli? – az, akinek élete
A magunkéval valamikor közelben futott?
Belénk rögzül végül minden halál, akár a
Ház, melyre alkusznak is a fürge dögkeselyűk.
A rhétor végül odaért, ahová eljutni akart,
S végül szerencsésen hazatalált. S akár
A költő: útját szavakba foglalni tett
Kísérletet. Valamit el akart mondani ő is,
Amit elmondani tulajdonképpen úgyse lehet.
Marad hát a gyarló, a hézagos emlékezet.
Ha szorít bennünket az idő, s akkor is, ha
Már az sem, elmondani azt úgyse lehet.